

nu meetbaar en vergelijkbaar. Hierdoor is geluid nu een subjectief fenomeen dat op objectief mechanische wijze gemeten wordt. Dit levert spanning op tussen enerzijds wetenschappers en politiek en anderzijds mensen die door geluid worden beïnvloed.

In de privésfeer werd sterk duidelijk hoe subjectief beleving van geluid kan zijn. Wat voor de een overlast is, is voor de ander muziek. Voor geluidsoverlast werd pas in de jaren zeventig wetgeving ingevoerd, maar aanvankelijk werd meer aandacht besteed aan opvoeding, dan aan harde eisen en standaarden.

Hoewel wetenschappers tot internationale standaarden waren gekomen voor het meten van geluid, werd een van de voornaamste bronnen van geluidsoverlast, vliegtuiglawaai, niet internationaal aangepakt. Nationale en lokale instanties hadden de overtuiging dat de situaties in eigen land te specifiek waren en dat daardoor eigen standaarden nodig. Het tegengaan van geluidsoverlast werd voornamelijk gedaan door het invoeren van tijdsbeperkingen waarin vliegtuigen mochten opstijgen en landen. De oplossingen om geluidsoverlast tegen te gaan zoals in de vier voorgaande situaties zijn ook vierledig: mechanische aanpassing, gedragsaanpassing, zones en tijdsbeperkingen.

De geschiedenis van mechanisch geluid is breed, multidisciplinair en af en toe zelfs poëtisch te noemen. Bijsterveld toont aan de hand van geluid hoe technologie en samenleving samen evolueren, maar ook dat dit proces plaatsvindt door steeds nieuwe lagen toe te voegen. Lagen waarop verder gebouwd wordt in de loop van de tijd. Het wordt echter niet geheel duidelijk hoe deze lagen precies tot stand komen. Er zijn voldoende middelen om deze lagen verder te onderzoeken, bijvoorbeeld door een concept als padafhankelijkheid. Het blijft nu een wat algemene beschrijving. Hoewel toekomstige Europese regelgeving en de gedragsregels rond mobiel bellen wel aan bod komen is er weinig aandacht voor de recente aanpak van geluidsproblemen. Ook binnen de vliegtuigindustrie wordt gewerkt aan stillere vliegtuigen, niet meer vanuit de optiek om het vliegtuig efficiënter te laten vliegen, maar alleen om het geluidsniveau terug te dringen.

Bijsterveld beschrijft het spanningsveld rond geluidsoverlast tussen enerzijds subjectieve beleving van geluid en anderzijds objectieve meetmethodes en daaraan gekoppelde maatregelen. Ze komt tot drie verschillende alternatieve methodes om geluidsoverlast tegen te gaan: ecologische modernisatie op een offensieve manier, waarbij wetenschap en technologie oplossingen bieden. Tweede is aanpassing van standaarden zodat deze dichter bij de dagelijkse beleving van mensen liggen. Als laatste alternatief geeft Bijsterveld een creatieve wijze van klagen over geluidsoverlast. Originele literaire klaagzangen zullen eerder gehoord worden.

Sjoerd van der Wal

Technische Universiteit Eindhoven

Faculteit Industrial Engineering and Innovation Studies

Ad van der Logt, *Het theater van de nieuwe orde. Een onderzoek naar het drama van Nederlandse nationaalsocialisten* (Amsterdam: Aksant, 2008) 576 p.
ISBN 978-90-5260-3131.

Het nut van opruimacties wordt met dit boek eens te meer bewezen. Toen Ad van der Logt in de jaren tachtig voor het eerst aantekeningen over het theater van Neder-

landse nationaalsocialisten maakte, had hij een uitgebreid onderzoek voor ogen in een domein dat nog grotendeels onontgonnen was. Moeilijk te combineren met een docentschap Nederlands, belandde het project na enkele artikelen in kartonnen dozen die een twintigtal jaar later bij het opruimen door een collega werden ontdekt. Wat er met dat 'obscure materiaal' moest gebeuren? De vraag leidde tot een lijvige dissertatie die zonder twijfel een belangrijke bijdrage vormt tot de studie van het theater, het nationaalsocialisme en de combinatie van beide in Nederland.

Een eerste verdienste van dit boek ligt in de keuze van zijn 'obscure' onderwerp. Terwijl onderzoek over gecanoniseerde of canonwaardige teksten zelden legitimatie behoeft in departementen literatuur- of theaterwetenschap, ligt dat met studies over 'aangebrande' cultuur enigszins anders. Naast de vaak geringe esthetische kwaliteit wordt ook de morele verwerpelijkheid van dit materiaal niet zelden als aanleiding genomen om het te laten voor wat het is. Op deze manier wordt niet alleen een normatief cultuurbegrip, maar ook een comfortabel denkschema in stand gehouden dat de illusie van een strikte scheiding tussen goed en slecht, juist en fout, kunst en propaganda, ontspanning en politiek cultiveert. De laatste decennia is er weliswaar een duidelijke ontwikkeling naar een meer gedifferentieerde benadering van deze beladen periode uit de (theater)geschiedenis. Toch vereist het nog steeds enige durf om met betrekking tot het totalitaire gedachtegoed niet het verzet, maar de collaboratie en vooral ook de grijze schemerzone daartussenin aan een genuanceerd wetenschappelijk onderzoek te onderwerpen. Van der Logt waagt met dit werk naar eigen zeggen een eerste poging om niet alleen de geschiedenis van de 'karakter- en beginselvasten' te schrijven, maar ook die van de 'onverschilligen' en 'labielen', 'onnozelen' en 'opportunisten' die het theater van de nieuwe orde in Nederland bevolkten (p. 16). Hoewel hij in het boek doorgaans in generaliserende termen van 'nationaalsocialisten' spreekt, slaagt hij er toch in om dit aspect van de Nederlandse theatergeschiedenis met wetenschappelijke precisie en oog voor complexiteit te reconstrueren.

Zoals de ondertitel van de studie duidelijk maakt, wil de auteur niet zozeer het nationaalsocialistische drama in Nederland, maar wel het 'het drama van de Nederlandse nationaalsocialisten' analyseren. Dit terminologische onderscheid impliceert een gevoelige uitbreiding van het onderzochte corpus. Zoals de auteur terecht opmerkt, was een toneelstuk van een NSB'er immers niet noodzakelijk nationaalsocialistisch van inhoud (p. 17). Bovendien bestond het repertoire van nationaalsocialistische theatergroepen doorgaans maar voor een beperkt gedeelte uit politiek en ideologisch geladen stukken. Net als in Duitsland werden proportioneel gezien vooral klassiekers en blijspelen opgevoerd die niet als propaganda voor het nationaalsocialistische gedachtegoed kunnen worden beschouwd (hoofdstuk 5). Verder stond tot aan de Tweede Wereldoorlog nog helemaal niet vast hoe het nationaalsocialistische theater in Nederland moest worden vormgegeven (p. 143). De focus van deze studie ligt bijgevolg eerder op de pogingen van Nederlandse nationaalsocialisten om de nazi-ideologie naar het Nederlandse drama te vertalen dan wel op een geëtableerd 'nationaalsocialistisch theater'. Deze ruimere kijk op het 'theater van de nieuwe orde' is absoluut een pluspunt. Dat het adjectief 'nationaalsocialistisch' door van der Logt enkel als label voor expliciet politiek of ideologisch geladen stukken wordt gebruikt, is evenwel een gemiste kans. Aangezien de nazipropaganda evenzeer subtiel en impliciet kon zijn en ook het klassieke drama en het loutere vermaak in een totalitaire context een ideologische of politieke functie vervulden, werpt zich de vraag op of een minder stereotiepe invulling van het begrip niet adequater was geweest.

Een tweede kritische kanttekening betreft het feit dat voor dit onderzoek alleen archieven in Nederland werden geraadpleegd. Van der Logt toont bijvoorbeeld overtuigend aan dat de Nederlandse nationaalsocialisten geen kopie van het Duitse nationaalsocialistische theater wensten, maar in tegendeel een specifiek Nederlandse variant wilden realiseren die het etiket ‘Dietsch’ meekreeg (hoofdstuk 3). Nu werd het begrip ‘Dietsch’ in het Derde Rijk sinds de vroege jaren veertig verboden en elk ‘Dietsch’ pleidooi als ‘unerwünscht’ (want vanuit een imperialistisch ‘Germaans’ perspectief veel te eng) bekritiseerd. Men kan zich dus afvragen hoe de nazistische instanties en machthebbers op dat – naar hun mening te ‘autonome’ en daarom ‘schadelijke’ – Nederlandse streven hebben gereageerd. Voor dit soort informatie was het nuttig geweest ook Duitse archieven in het onderzoek te betrekken, maar wellicht is dit een onderwerp voor verdere studie.

Terwijl de Nederlandse nationaalsocialisten er niet in slaagden vernieuwend theater te brengen, lukte hen deze vernieuwing wel op het gebied van het luisterspel. Het is dan ook een absolute meerwaarde voor het boek dat een volledig hoofdstuk aan luisterspelen op de radio wordt gewijd en daarmee een aspect van de radiogeschiedenis wordt aangeraakt dat totnogtoe nauwelijks werd onderzocht.

Een aparte vermelding verdient ten slotte de bijgevoegde CD-ROM die transcripties van spreekkoren, begrotingen van theatergezelschappen, speellijsten en bijkomende analyses van luisterspelen en theaterstukken bevat. Met het oog op de omvang van het boek, was het zeker zinvol om deze extra 135 pagina’s digitaal aan te bieden. Tegelijkertijd doet de zeer sobere lay-out zonder hyperlinks of beeldmateriaal vermoeden dat deze appendix oorspronkelijk voor het gedrukte medium was bestemd.

Samengevat is dit een degelijke, genuanceerde en originele studie over een totnogtoe onderbelicht aspect van de Nederlandse theatercultuur in de jaren dertig en vooral ook tijdens de oorlog, die alleen wordt ontsierd door een naar het Duits vertaalde samenvatting van ondermaatse kwaliteit.

Ine Van linthout
Erasmushogeschool Brussel en
Vrije Universiteit Brussel

Nina Burkhardt, *Rückblende. NS-Prozesse und die mediale Repräsentation der Vergangenheit in Belgien und den Niederlanden* (Münster/New York/München/Berlijn: Waxmann 2009) 322 p. ISBN 978-3-8309-2132-5. Tevens verschenen als proefschrift aan de Justus-Liebig-Universität Gießen (Duitsland) 2007.

In de geschiedschrijving van de Holocaust is een subdiscipline ontstaan: het onderzoek naar de herinnering aan de Holocaust. Die houdt zich bezig met de vraag hoe deze enorme gebeurtenis is ‘verwerkt’ in Europa, in de Verenigde Staten, in Israël. In grote lijnen luidt het antwoord dat de onderzochte landen getraumatiseerd zijn door de Holocaust. Dus niet alleen de slachtoffers, maar de maatschappij als geheel. Bij deze (psychoanalytische) interpretatie van trauma hoort een fase van verdringing. Toegepast op een maatschappij na de Holocaust heet het dan dat de moord op de joden tot de jaren zestig werd verzwegen, tot een keten van gebeurtenissen de boel opengooide en het maatschappelijk bespreken en dus verwerken van de Holocaust begon. Het Eichmann-proces (1961) en (in mindere mate) het eerste Auschwitz-proces (1963-